

על קמצא ובר – קמצא חרבה ירושלים

מעשה באדם שהיה אוהבו קמצא ושונאו – בר קמצא. עשה סעודה. אמר לשמשו: לך והבא לי קמצא. הלך והביא לו את בר קמצא. בא בעל הסעודה ומצאו (לבר קמצא) יושב. אמר לו: הרי שונא אתה לי, ומה לך כאן? עמוד וצא! אמר לו: הואיל ובאתי – הניחננו, ואתן לך דמי כל מה שאוכל ואשתה. אמר לו: לא! אתן לך דמי חצי סעודתך... – לא! אתן לך דמי כל סעודתך – "לא!". תפסו בידו, העמידו הוציאו.

אמר בר-קמצא: הואיל וישבו חכמים ולא מחו בו – מכלל שנוח להם – אלך ואלשין עליהם לפני המלך. בא ואמר לו לקיסר: מרדו בך היהודים... אמר לו (הקיסר): מי יאמר?.. אמר לו: שלח להם קרבן ותראה אם יקריבוהו.

הלך ושלח בידו עגל משלש. בהליכתו הטיל בו בר קמצא מום בניב שפתיים, ויש אומרים בדקין שבעין, מקום שלנו הרי הוא מום ולהם אינו מום. אמרו חכמים להקריבו, משום שלום מלכות: אמר להם ר' זכריה בן אבקולס: יאמרו, בעלי מומים קרבים למזבח. אמרו להרוג את בר קמצא, שלא ילך ויספר למלך. אמר להם ר' זכריה: יאמרו: מטיל מום בקדשים – יהרג.

(אמר ר' יוחנן: ענותנותו של ר' זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגלתנו מארצינו).
(ספר האגדה עמ' קמ"ג ע"פ גיטין ג"ו, א').

למקרא ספור ידוע ומפורסם זה, עולות כמה קושיות, והן:

- א. האם באמת בגלל הלשנתו של אדם אחד – בר קמצא, והתעקשותו של רבי זכריה – מלהקריב את הקרבן והקיסר, חרב בית המקדש? האם חז"ל לא ידעו את "הסיבות ההסטוריות ה"אמיתיות" לחורבן הבית – וגלות ישראל מארצם?
- ב. מהי אשמתו של קמצא בחורבן הבית, הרי הוא כלל לא החמין לסעודה?
- ג. מדוע בר קמצא הלך לסעודה, הרי ידע שבעליה שונאו?
- ד. מדוע חכמים לא מחו בבעל הסעודה על העלבתו את בר-קמצא?
- ה. למה בר קמצא הטיל מום דווקא בפיו של הקרבן, ולפי הדעה השניה – בעינו?
- ו. מה הפירוש: "ענותנותו של רבי זכריה" – איזו ענוה היתה כאן? ומדוע רבי יוחנן האשימו באשמה כה חמורה; הרי לכאורה נהג בתבונה וזהירות ועל פי ההלכה?

ננסה להשיב על קושיות אלו, וללמוד את הלקח שרצו חז"ל ללמד לדורות בספור זה.

חז"ל ידעו היטב את הסיבות ההסטוריות לחורבן המקדש וגלות ישראל. הרי הם היו קרובים למאורעות של אותה תקופה. בספור זה רמזו לנו חז"ל שהיו גם סיבות רוחניות – מוסריות שהביאו לרקבון ולהדרדרות חברתית שגרמו בסופו של דבר לכשלון בשדה הקרב ולחורבן הבית. כשם שמזרע קטן המוסתר באדמה צומח עץ גדול, כך יתכן שמשיגאה קטנה נסתרת יצמח אסון גדול.

חוסר הנהגה רוחנית, חוסר אחדות בעם ושנאת חנם בפנים – פגעו בחוסנו וביכולתו של העם לעמוד כנגד צר ואויב מבחוץ. כבר השמות קמצא ובר קמצא רומזים על כך. בלשון חכמים נקרא החגב – קמצא (עדויות פ"ח – ד', וכן אונקלוס במדבר י"ג, ל"ג). לחגבים יש ריבוי גדול ופרוד, כי "מלך אין לארבה" (משלי ל', כ"ז) אשר ינהיגם ויאחדם. כך באותה תקופה רבו המחלוקות והמפלגות בעם. וכל אהר חשב שהצדק רק אתו, דבר שהביא לשנאת חנם עד כדי כך: "שחשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס, ובאו ע"י זה לידי שפיכות דמים בדרך הפלגה, ולכל הרעות שבעולם עד שחרב הבית!" (העמק דבר הקדמה לספר בראשית, במדבר ל"ה – ל"ד). והכל לשם שמים! זהו שלמדנו חז"ל: "מקדש שני, שהיו עוסקין בתורה ובמצוות וגמילות חסדים – מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם" (יומא ט', ב'). בית המקדש וירושלים הם שאחדו את ישראל לאביהם שבשמים. הותר להם להקריב קרבנות רק על מזבח אחד – במקדש. ברגע שרבו המחלוקות והונפה הקמיצה – האגרוף, גברה השנאה, ונפרצה אחדות זו עד שחרב הבית (מהר"ל נצח ישראל פרק ה').

גם קמצא והדומים לו אשמים באוירה הרוחנית שנוצרה באותם ימים.

אהבתו של בעל הסעודה לקמצא לא היתה לשם שמים. הוא נלקח כשותף וכמסייע למחלוקת ולשנאה לבר קמצא. (מהר"ל שם). על אדם לברור היטב את ידידיו. שמא, אם קמצא היה מסרב לשותפות זו גם המחלוקת עם בר קמצא היתה נעלמת. ויש שבארו שהאוירה החינוכית בביתו של קמצא גרמה לכל הרעה הזו כי קמצא היה אביו של בר-קמצא ומקמצנותו לא חנכו כראוי, על בר קמצא היה לדעת שעם רע עין כבעל הסעודה אין להלחם, והיה עליו לעזוב את המשתה מיד (ילקוט מעם לועז, איכה עמ' כ"ז). כשהחינוך בילדות לקוי, התוצאות השליליות תמהרנה להופיע בעת הבגרות.

בר קמצא הלך לסעודה, למרות שידע שבעליה שונא אותו, כי חשב שברצונו להשלים עמו כפי שאוהב את אביו. (מהרש"א שם), אך באותה תקופה השנאה היתה כה גדולה, עד שאפילו רווח גדול של תשלום כל הסעודה לא מנעו מיהודי לבייש את רעהו לעין כל.

והיכן היו החכמים שנכחו באותו ארוע? מדוע הם לא הצליחו למנוע מבעוד מועד את ההדרדרות החברתית בעם, שספורנו הוא רק תופעה אחת האופיינית לה? שמא גם הם היו שותפים לאוירה זו. ברצונם לשמור על יחס וקשר טוב עם בעל הסעודה עשירי העם, לא העזו להוכיחם ובודאי לא בפרהסיה (מהרש"א שם).

בר קמצא הטיל מום בשפתו העליונה של פי הקרבן ששלח הקיסר לחכמים כדי לרמוז להם – שהחטא שגרם לחורבן הפנימי בעם הוא – לשון הרע, הגורם הראשי לשנאת חנם שאפיינה את דור החורבן. ויש אומרים, שהמום היה בעינו של הקרבן – בכך רצה לרמוז לחכמים שהאשמים הם צרי העין שהיו בעם כאותו בעל סעודה (מהרש"א, שם), אין ערך רב לבית המקדש ולקרבנות, אם בעם רבים הולכי רכיל וצרי עין. השחתה במידות משפיעה וגורמת באופן ישיר ומהיר לאי הצלחה במערכה הצבאית.

ובמה היה אשם רבי זכריה בן אבקולס שהטילו עליו אשמה כה כבדה? הקובלנה עליו היתה על שנתן למצב החברתי להגיע למדרגה כה שפלה ומסוכנת, מבלי לנסות לטפל בתיקון גורמי המשבר, מבעוד מועד.

"ענותנותו של ר' זכריה" – ענוה שלא היתה במקומה. חשב עצמו לקטן מבין כל החכמים, לכן הוא הראשון שהשמיע את דעתו, ואח"כ חכמים כבר לא רצו לחלוק עליו. (ילקוט מעם לועז, שם).

רבי זכריה היה מנהיג ללא כושר החלטה ויזומה. במצבים מיוחדים על מנהיג לעשות מעשה שקודמיו לא עשו. על רבי זכריה היה לשקול את הסכנה המיידית של השמדת כלל ישראל ולא לחשוש מטעויות בעתיד. כך נהג פנחס בעת שהרג את זמרי. "בקנאו את קנאתי בתוכם", בהיותו בתוך העם, ביוזמתו, קם ועשה מעשה אע"פ שמשוה רבו, הענו מכל אדם, נמנע מכך. ובכך זכה ל"ברית כהונת עולם"

יבנה וחכמיה תקנו את אשר עיוותו חכמי ירושלים החרבה. מנהיגות אמיתית שידעה להעריך ולהוקיר את הטוב והמועיל של כל אדם באשר הוא. "מרגלא בפומיהו (היו רגילים לומר) דרבנן דיבנה: אני בריה – וחברי בריה, אני מלאכתי בעיר – והוא מלאכתי בשדה, אני משכים למלאכתי – והוא משכים למלאכתי. כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי, כך אני איני מתגדר במלאכתי. ושמא תאמר – אני מרבה והוא ממעיט, שנינו: אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכווין לבו לשמיים!" (ברכות י"ז, א').

אלדד ז"ל יקירנו, הצטיין בתחומים רבים. בעל מידות נעלות היה בעיקר בכל הקשור למצוות שבין אדם לחברו. היה ידוע לכל בטוב לבו, בנכונותו לעזור לכל נזקק, ובהתנדבותו לכל משימה. היה מנהיג אמיתי, ובחברה היה משכמו ומעלה. דמותו הקורנת והיחודית תעמוד לנגד עינינו לעד ותאמר לנו בכל עת: "הרבו באהבת חנם ואז תזכו לראות בבנין הבית השלישי!"

שמואל כ"ץ, מאמר לזכרו של אלדד ידגר ז"ל, תלמיד ממ"ד תורני הר-נוף, ירושלים

זה הספר הנקרא ספר בראשית . נקרא בפי הנביאים ספר הישר כדאיתא במ' עבודת כוכבים (כ"ה ע"א) על שני סקראות בס' יהושע (י' י"ג) הלא היא כתובה על ספר הישר . ובס' שמואל ב' (א' י"ח) ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר . ומפרש ר' יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים שנאמר תמות נפשי מות ישרים . ויש להבין הטעם למה קרא בלעם את אבותינו בשם ישרים ביחוד ולא צדיקים או חסידים וכדומה . וגם למה מכונה זה הספר ביחוד בכנוי ישרים . ובלעם התפלל על עצמו שיהא אחריתו כמו בעלי זה הכנוי . והענין דנתבאר בשירת האזינו עה"פ הצור תמים פעלו וגו' צדיק וישר הוא . דשבח ישר הוא נאמר להצדיק דין הקב"ה בחרבן בית שני שהיה דור עקש ופתלתל . ופירשנו שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה . אך לא היו ישרים בחליכות עולמים. ע"כ מפני שנאת חנם שבלבם זא"ז חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס . ובאו עי"ז לידי ש"ד בדרך הפלגה ולכל הרעות שבעולם עד שחרכ הבית . ועי"ז היה צדוק הדין . שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בחליכות עולם ולא בעקמימות אע"ג שהוא לש"ש דזה גורם חרבן הבריאה והריסות ישוב הארץ . וזה היה שבח האבות שמלבד שהיו צדיקים וחסידים ואוהבי ה' באופן היותר אפשר . עוד היו ישרים . היינו שהתנהגו עם אוה"ע אפי' עובדי אלילים מכועדים . מ"ם היו עמם באהבה וחשו לטובתם כאשר היא קיום הבריאה . כמו שאנו רואים כמה השתטח א"א להתפלל על סדום . אע"ג שהיה שנא

העמק דבר, הקדמה לספר בראשית

ב. על מה חרבה הארץ?

ב. אמר ר' יוחנן: מהו שנאמר: "אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול בקרעה" ¹ — על קמצא ובר-קמצא חרבה ירושלים, על תרנגול ותרגולת חרב הר-המלך, על יתד של מרפבה חרבה ביתר.

"על קמצא ובר-קמצא חרבה ירושלים" —

מעשה באדם שהיה אוהבו קמצא ושונאו — בר-קמצא. עשה סעודה. אמר לשמשו: לך והבא לי קמצא. הלך והביא לו את-בר-קמצא. בא ובעל-הסעודה ומצאו ולבר-קמצא יושב. אמר לו: הרי שונא אתה לי, ומה-לך כאן? צמד וצא! אמר לו: הואיל ובאתי — הניחני, ואמן לך דמי כל-מה שאכל ואשתה. אמר לו: לא. — אמן לך דמי חצי סעדתך... — לא! — אמן לך דמי כל-סעדתך — לא! חפסו בידו, העמידו והוציאו. אמר בר-קמצא: הואיל וישבו חכמים ולא מחו בו — מקלל שנוח להם — אלך ואלשין עליהם לפני המלך. בא ואמר לו לקיסר: מרדו בך היהודים... אמר לו והקיסר: — מי יאמר?.. אמר לו: שלח להם קרפון ותראה אם יקריבוהו. הלך ושלח בידו עגל משלש. בהליכתו הטיל בו בר-קמצא מום בנבי-שפתים, ויש אומרים — בדקין שבצון, מקום ש לנו הרי הוא מום ולתם אינו מום. אמרו חכמים לתקריבו, משום שלום מלכות; אמר להם ר' זכריה בן-אבקולס: יאמרו, בעלי-מומים קרבים למזבח. אמרו להרוג את-בר-קמצא, שלא ילך ויספר למלך. אמר להם ר' זכריה: יאמרו: מטיל מום בקרשים — יהרג.

(אמר ר' יוחנן: עונותיו של ר' זכריה בן-אבקולס תחריבה את-ביתנו ושרפה את-היכלנו והגלתנו מארצנו).

עלה עליהם גירון-קיסר. פשהגיע ולירושלים זרק חץ למזרח — ותור ונפל בירושלים; למערב — תור ונפל בירושלים, וכן לארבע רוחות העולם.

אמר גירון-קיסר לתינוק: פסוק לי פסוקה. אמר לו: "ונתתי את-נקמתי באדם ביד עמי ישראל" ² — אמר גירון-קיסר: הקדוש-ברוך-הוא מבקש להחריב ביתו ואומר לקנח ידו ב... ברח והלך ונתגבר, וממנו יצא ר' מאיר.

עלה עליהם אספסינוס-קיסר, בא וצר על ירושלים שלש שנים. היו שם שלשה עשרים: נקדימון בן-גוריון ובן-פלפא שבויע ובן-ציצית-הכסף (נקדימון בן-גוריון) — שנקדה לו תמה בעבורו; בן-פלפא שבויע — שכל-הנכנס לביתו

כשהוא רעב ככלב יוצא כשהוא שבע; בן-ציצית-הכסף — שהיתה ציצתו נגרת על גבי כסתות). אחד אמר: אני אפרנס וכל-בני העיר בחטים ושעורים, ואחד אמר — ביין ובמלח ובשמן, ואחד אמר — בעצים (שבחו חכמים את-בעל-העצים, שהיה ר' חסדא אומר: אוצר אחד של חטים טעון ששים אוצרות של עצים כנגדו). פתחו את-אוצרותיהם ונמצא בידם כדי פרנסת עשרים שנה ואחת. היו שם בריונים. אמרו להם חכמים: נצא ונעשה שלום עם [הרומים]; לא הניחום, ואמרו להם: נצא ונעשה מלחמה עמהם. אמרו להם חכמים: לא יעלה בידנו כלום. עמדו [הבריונים] ושרפו אותם האוצרות של חטים ושעורים — וגבר הרעב בעיר.

מרתא בת-ביתוס — העשרה שבירושלים היתה. שגרה שלים ולשוקן ואמרה לו: לך והבא לי סלת. עד שהלך נמכרה הסלת. בא ואמר לה: סלת אין, פת נקיה יש. אמרה לו: לך הבא. עד שהלך נמכרה אף זו. בא ואמר לה: פת נקיה אין, פת קיבר יש. אמרה לו: לך הבא. עד שהלך נמכרה אף זו. בא ואמר לה: פת קיבר אין, קמח שעורים יש. אמרה לו: לך הבא. עד שהלך נמכר אף זה. הלצה נעליה ואמרה: אצא ואראה, שמא אמצא דבר לאכול. נטפלו גללים בגולה ומתה. קרא עליה ר' יוחנן בן-זכאי: "הרבה בך והענגה אשר לא-נסתה בך-רגלה הצג על-הארץ מהתענג ומר" ³. ויש אומרים: גרורת של ר' צדוק [מציאה] ואכלה ונאנסה ומתה. ובשעת מיתתה הוציאה כל-כספה והחבה וזרקתם לשוק, אמרה: אלו למה לי? וזהו שנאמר: "כספם בחצות ישליכו" וגו' ⁴.

גרורת של ר' צדוק מהי? ר' צדוק ישב ארבעים שנה בתענית שלא תחרב ירושלים. והכחישו וכל-מה שאכל היה נראה מבחוץ. כשבא להברות עצמו הביאו לו גרורות והיה מוצץ מימיהן וזורקן.

יצא ר' יוחנן בן-זכאי לטיל בשוק, ראה את-אנשי ירושלים ששולקין תבן ושותין מימיו. אמר: בגי-אדם ששולקין תבן ושותין מימיו יכולים לעמד בחילותיו של אספסינוס? אין תקנה אלא שאצא מן העיר.

אבא-סיקרא בן-בטימ, ראש בריוני ירושלים, — בן אחותו של ר' יוחנן בן-זכאי היה. שלח לו ר' יוחנן בן-זכאי: בא אצלי בצנעא. בא. אמר לו ר' יוחנן: עד מתי אתם עושים כך וממיתים את-כל-העולם ברעב? אמר לו: מה אעשה? אם אמר להם דבר יהרגוני. אמר לו ר' יוחנן: ראה לי תקנה שאצא מכאן, אפשר שתהא הנזלה מעטת.

¹ מטלי כיה, יד. ² יחקלל כיה, יד. ³ דנרים כיה, נו. ⁴ יחקלל ז', יע.

(ב) על קמצא ובר-קמצא — כל אלו מפורשים למטה בענין. קמצא ובר-קמצא — שמות אנשים הם. והוציאו — מן הבית. מחו — עכבו, התנגדו. מכלל — משמע. הטיל — הפיל, נתן. בנבי שפתים — בשפה העליונה. בדוקין שבעין — בקרום העליון של העין. שלנו — ליהודים, ולהם — לנכרים. משום — כשביל. גירון — שם מלך רומי (גירי). פסוק לי פסוקה — אמר לי איזה מקרא למדת היום בבית-הספר. לקנח ידו בי — כלר להטיל את העונש עלי. אספסינוס — אביו של טיטוס (וועספאסיאן). שנקדה וכו' — שזרחה לו חמה; שפעם אחת השאילהו שר אחד בארות מים בשביל עולי רגלים וקבע לו זמן פרעון, בתנאי שאם יגיע הזמן ונקדימון לא יפרע — ישיב לו בזהב. ביום האחרון ירדו גשמים עם שקיעת החמה ונעשה נס והציצה החמה אחרי שנתמלאו הבורות, ובכך נפטר מן הקנס. ציצתו נגרת וכו' — כשיצא מביתו היו מציעין תחתיו כסתות בהליכתו וציציות בגדיו נגרות על גבי הכסתות. טעון — צריך לאפיתו. בריונים — פריצים. פת קיבר — פת גרוצה ופחותה. נטפלו — דבקו. גרורת — תאנה יבשה. ונאנסה — כלר וחלתה, הכחיש — נעשה רוח, נראה מבחוץ — מחמת ריון נראה מאכלו דרך עור גרונו הדק. ששולקין — שמבשלין. בצנעא — בלאט, בתר.

אבא-סיקרא: עשינו בינינו שלא יצא אדם מכאן כן הוא מת. אמר ר' יוחנן: הוציאנו בדמות מת. בשמים: עשה עצמה חולה ויבאו הכל לבקרה, והבא סרחון והנח אצלך, ויהיו אומרים, "מת ר' יוחנן!" למידיה וינשאו את-ארונה, ובגבי אדם אחרים לא כדי שלא ירגישו בגופה שהוא קל, - שהרי הכל ידחי קל מן המת.

זה ר' יוחנן כף. שלח וקרא לתלמידיו ר' אליעזר ע, אמר להם: בגני! עמדו והוציאוני מכאן. עשו לי שבב בתוכו. אחו ר' אליעזר מראשו ור' יהושע היו מוליכים אותו עד שקיעת החמה, עד שהגיעו ר' ירושלם. אמרו להם השווערים: מי הוא זה? ס: מת הוא. וכי אין אתם יודעים שאין מלינין את-ירושלים? בקשו (הברייתנים) לזקק בגופו של המת: (אבא-סיקרא): יאמרו: רבם דקרו! בקשו לדחפו - יאמרו: רבם דחפו! - פתחו לו השער ויצא.

מוליכים אותו עד שהגיעו אצל אספסינוס. פתחו ומד לפניו. אמר לו: שלום עליך, המלך! שלום לך! אמר לו אספסינוס: תבי אתה שמי מיתות, מה קורא לי מלך, ואני איני מלך; ועוד, אם מלך עכשו מפני מה לא באת אצלי? אמר לו ר' יוחנן: "לא מלך אני" - באמת מלך אתה, שאלמלא היית גמסרה ירושלים בדידה, שנאמר: "והזכנו בצדיר ואין אדיר אלא מלך; ושאמר: "אם מלך אני - לא באת אצלי עד עכשו?" - ברייתנים שבנו לא אמר לו אספסינוס: אלו חבית של דבש ודרקון ה - לא היו שוברין את-החבית בשביל דרקון? יוחנן.

יא עליו רב יוסף - ויש אומרים ר' עקיבא: - "משיב זור ודעתם יסבל" - הנה צריך לומר לו: נוטלין לקין את-הדרקון והורגין אותו ואת-החבית מניחין).

אומרים: ארבעה דוכסים היו באותו מצמד: ערביים, פנגר שמו, דוכס של אפריקא, דוכס של אדוקס של פלסטיני, התחילו מושלין משלות יוחנן בן-זכאי: חבית שקנן נחש בתוכה - כיצד? אמר להם: מביאין חובר וחוברין את-הנחש את-החבית. אמר פנגר: הורגין את-הנחש ושוברין - מגדל שקנן בו נחש - כיצד עושין? - אמר אין חובר וחוברין את-הנחש ומניחין את-המגדל. - הורגין את-הנחש ושורפין את-המגדל. אמר בן-זכאי לפנגר: כל-השכנים שעושים רעה - לעצמם א ביה שאין אתה מלמד סגוריא, אלא שאתה

מלמד עלינו קסגוריא. אמר לו: טובתכם אני דורש, שכל זמן שבית זה כנים המלכיות מתגרות בכם; נחרב הבית הזה - אין המלכיות מתגרות בכם. אמר לו ר' יוחנן: הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות.

בתוך כך בא שליח מרומי ואמר לאספסינוס: עמוד, שמת הקיסר ונמנו גדולי רומי להושיבה בראש. היה אספסינוס נעול ועל אחת, בא לנעול את-השניה - ולא נכנסה רגלו, בא לחלוץ את-הראשונה - ולא יצאה רגלו. אמר אספסינוס: זו מהי? אמר לו ר' יוחנן: אל תצטער - שמועה טובה באה לך, שנאמר: "שמועה טובה תישן-עצם" - ומה-תקנתה? - יביאו אדם שאין דעתה נוחה הימנו ויעבירוהו לפניך, שנאמר: "ורוח נכאה תיבש-גרם" - עשה כך ונכנסה רגלו. אמר לו: ומאחר שהקמים אתם כל-כך - עד עכשו מפני מה לא באתם לפני? אמר לו: ולא אמרתי לך? אמר לו: אף אני אמרתי לך. אמר לו אספסינוס לר' יוחנן: אני הולך מכאן ואשלח אדם אחר ובמקומי: אלא בקש ממני דבר ואמן לך. אמר לו ר' יוחנן: תן-לי יבנה ותכמיה ושלשלת של רבן גמליאל ורופאים שיכפאו את ר' צדוק.

(קרא עליו רב יוסף - ויש אומרים ר' עקיבא: - "משיב חכמים אחור ודעתם יסבל" - הנה צריך לומר לו, שניח את-ירושלים פעם זו. ר' יוחנן סבר, שמה זו לא יעשה לו אספסינוס, ולא תהא אפילו הנצלה מצטת).

ויש אומרים: כך השיב ר' יוחנן בן-זכאי לאספסינוס: מבקש אני שתניח למדינה זו. אמר לו: כלום לך המליכוני בני רומי שאניח למדינה זו? שאל דבר אחד ואעשנו. אמר לו: הנח לשער המערבי, הפונה ללד, וכל-מי שיצא עד ארבע שעות ינצל. משנכבשה העיר אמר אספסינוס לר' יוחנן בן-זכאי: אם יש לך אוהב או קרוב בעיר שלח והוציאהו עד שלא יכנסו אוכלוסין שלי. שלח את ר' אליעזר ור' יהושע להוציא את ר' צדוק. הלכו ומצאוהו בפתח השער. כשבא עמד ר' יוחנן בן-זכאי לפניו. אמר לו אספסינוס: לפניי זקן כושל זה אתה עומד? אמר לו: חייך, אלו היה בעיר עוד אחד כמותו, ואוכלוסין שלך מרבים כפלים - לא היית יכול לכבשה. אמר לו: במה כחו? אמר לו: שאוכל גמזו אחד ושונה עליו מאה פרקים. אמר לו: ולמה כחש כל-כך? אמר לו: מחמת צומות ותעניות. שלח והביא רופאים והיו מאכילין אותו קמעה-קמעה ומשקין אותו קמעה-קמעה עד שחזר עליו גופו. אמר לו אליעזר בנו: אבא, מן להם שכם בעולם הזה; שלא תהא להם עמך וכות בעולם הבא - נתן להם חשבון אצבעות וקנה משקל.

כשבבש את-העיר חלק ארבע חומותיה לארבעה דוכסין, ושלח השער המערבי לפנגר. וגזרו מן השמים שלא יחרב

עיי' י', לה. 2 טס מיד, כס. 8 משלי ע"ו, ל. 4 טס י"ז, ככ.

גדולה של חרס. דדקון - נחש (וראקון). צבת - מלקחים. ומסלקין - מטירין. דוכסים - נסיכים. חובר - חובר חברים, לוחש על נחשים. כל - הערבים שכנים של א"י הם. הלב יודע וכו' - משל הוא, לבו של אדם יודע אם הוא נוטל זמורות מן העץ בשביל עקל (מין כלי חבד עשוי מזמורות) או לעקלקלות (ולשון גופל על לשון חרא, וגאמר במקומו לענין העבודה בשנת השמיטה); כלו' אם כוננו טובה או - שם עיר של חכמים טוכה לירושלים, ושלשלת של רבן גמליאל - משפחת הנשיאים, גמזו - תאנת הבר, של שקמת, כלר דבר מועט. - תחבולה יודעה להשב חשבונות באצבעות ולשקול בקנה.

לעולם. למה? ששכינה במערב. הללו החריבו שלהם והוא לא החריב את-שלו. שלח אספסינוס והביאו. אמר לו: למה לא החרבתי את-שליך. אמר לו: חייך, לשבתה של מלכות עשיתי, שאלו החרבתי לא היו הנביות יודעין מה החרבתי. עכשו יראו הנביות ויאמרו: ראו כחו של אספסינוס מה החריב! אמר לו: יפה עשית, אלא בשביל שעברתי על מצותי עלה לראש הגג והפל עצמך, אם תחיה - תחיה, ואם תמות - תמות. עלה והפיל עצמו ומת. ופגעה בו קללה של ר' יוחנן בן-זכאי.

הלך אספסינוס ושלח את-טיטוס הרשע. בא טיטוס צמד ואמר: "אי אלימו צור חסיו בוי" 1 - מה עשה? תפס וזנה בידו ונכנס לבית קדשי-הקדשים והציע ספר-תורה ועבר עליה עברה, ונטל סוף וגדד את-הפרכת, ונעשה גס והיה דם מבצבץ ויוצא - וכסבור הרג את-עצמו. התחיל מחריף ומגדף כלפי מעלה ואמר: אינו דומה מי שעושה מלחמה עם המלך במדבר ונוצחו למי שעושה מלחמה עם המלך בפלטין שלו ונוצחו.

(אמר אבא חנן: "מי-כמוף חסין יה" 2 - מי כמוף חסין וקשה, שאתה שומע נאוצו וגדופו של אותו רשע ושותק. של ר' ישמעאל שנו: "מי-כמכה באלים יי" 3 - מי כמוף "באלמים"!).

נטל טיטוס את-הפרכת ונשאה כמין גרוגותי, והביא כל-כלים שבמקדש והניחם בה, ונתנם בספינה, לילך ולהשתבח בעירו. צמד עליו נחשול שבבים לטבעו. אמר: במדמה אני, שאלהיהם של אלו אין גבורתו אלא במים. בא פרעה - טבעו במים, בא סיסרא - טבעו במים, אף אני, כשהייתי בתוך ביתו ובכרשותו לא היה יכול לעמוד בי, ועכשו לכאן קדמני ועמד עלי לטבעני במים. אם גבור הוא, יעלה ליבשה וינצח עמי מלחמה. יצתה בת-קול ואמרה לו: רשע בן-רשע בן-בנו של עשו הרשע! ברנה קלה יש לי בעולמי, ויתוש שמה, עלה ליבשה ותעשה עמה מלחמה. עלה ליבשה, כשהגיע לרומי יצאו כל-בני רומי וקלסוהו: כובש תברברין! מיד הסיקו לו את-המרחץ ונכנס ורחץ. כשיצא מזוג לו כוס יין. בא יתוש ונכנס בחטמו ונקר במחו שבע שנים.

פעם אחת עבר על פתחו של נפח, שמע קול קרנוס - ונשתתק היתוש. אמר טיטוס: "יש תקנה!" - הביאו לו נפח בכל-יום והכה לפניו ובקרנוסו. לנפח נכרי נתן ארבעה זוזים ליום, לישראל - אמר: דיף שאתה רואה בשונאך. עד שלשים יום עשה כן; מכאן ואילך - פון שדש - דש!

(שנינו, אמר ר' פינחס בן-ערוכא: אני הייתי בין גדולי רומי, וכשמת פצעו את-מחו ומצאו בו כפזור-דרור משקל שני סלעים. אמר אבבי: מקבלים אנו, פיו של נחשת וצפרניו של ברזל.)

בשעת מיתתו של טיטוס צוה: שרפוני ופזרו את-אפרי על שבעה ימים, כדי שלא ימצאני אלהי היהודים וינצמידני בדין.

אנקלוס בר קלוניקוס בן-אחותו של טיטוס היה. בקש להתגבר. הלך והעלה את-טיטוס באוב. אמר לו: מי חשוב בעולם שהוא? אמר לו: ישראל. - מהו להדבק בהם? אמר לו: מצותיהם מרבות ואי-אפשר לעמד בהן. לך והתגברה בהם בעולם-הזה ותעשה עליהם ראש, שנאמר: "היו צריה לראש" 4 - כל-המצר לישראל נצשה ראש. אמר לו: דינך במה? אמר לו: במה שגורתי על עצמי: בכל-יום ויום צוברים את-אפרי ודנים ושורפים אותי ומפורים את-אפרי על שבעה ימים. הלך והעלה את-בלעם באוב. אמר לו: מי חשוב בעולם שהוא? אמר לו: ישראל. - מהו להדבק בהם? אמר לו: "לא-תדרש שלכם וטבתם כל-ימיה" 5.

הלך והעלה גשו באוב. אמר לו: מי חשוב בעולם שהוא? אמר לו: ישראל! - מהו להדבק בהם? אמר לו: טובתם דרש, רעתם אל תדרש; כל-הנוגע בהם כאלו נוגע בבבת עינו. בוא וראה, מה בין פושעי ישראל לנביאי אמות-העולם! שנינו, אמר ר' אלעזר: בוא וראה, כמה גדול כחה של בוששה; שהרי סיע הקדוש-ברוך-הוא את-בר-קמצא והחריב את-ביתו ושרף את-היכלו (גטין נה - נו; ב"ר י; איכ"ר א; אדר"ג ד, שם ו; ויק"ר כב; קה"ר ה; ילק"ש האוניו).

2. מצשה באדם אחד שנתן עינו באשת רבו ושוליא של נגר היה. פעם אחת נצרך רבו ללות. אמר לו: שגר אשתך אצלי ואלונה. שגר אשתו אצלו, שהתה עמו שלשה ימים. קדם ובא אצלו. אמר לו: אשתי, ששלחתי לך, היכן היא? אמר לו: אני פטרתיה לאלתר, ושמעתי שהתינוקות התעללו בה בדרך. אמר לו: ומה אעשה? אמר לו: אם אתה שומע לעצתי - גרשנה. אמר לו: כתבתה מרבה. אמר לו: אני אלוך ותן-לה כתבתה. עמד זה וגרשה. הלך הוא ונשא. כון שהגיע זמנו ולא היה לו לפרוע, אמר לו: בוא ונעשה עמי בחובה. והיו הם יושבים ואוכלים ושותים - והוא היה עומד ומשקה להם. והיו דמעות נושרות מעינו ונופלות בכוסותיהם - ועל אותה שעה נחתם גזר-דין (גטין נה).

3. מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודה-זרה וגלוי-ערויות ושפיכות-דמים. אבל מקדש שני, שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות-חסדים, מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עברות: עבודה-זרה וגלוי-ערויות ושפיכות דמים (יומא ט).

1 דברים ל"ב, לו. 2 תהלים פ"ט, ע. 3 שמואל ע"ה, יא. 4 איכה א', ה. 5 דברים כ"ג, ז.

קללה - האמורה למעלה. טיטוס - בנו של אספסינוס. סוף - חרב. וגדד - דקר וחתך. מבצבץ - נוצץ ומטפטף. הרג את עצמו - כנוי בלשון של כבוד כלפי מעלה. באלמים - שרואה ושותק. גרוגותי - סל. נחשול - סערת ים. הברברין - הפראים. יתוש - מין זבוב דק. קרנוס - פטיש. כיון שדש דש - כיון שנתרגל היתוש בקול הפטיש שוב לא הוקל המכאוב על ידי כך. וכשמת - טיטוס. פצעו - חתכו ופתחו. מקובלים אנו - קבלת חכמים בדינו. פיו - של היתוש. ישו - הנוצרי. כחה של בוששה - של הלבנת פני אדם. סיע - עזר. ג) רבו - בעליו. ושוליא - תלמידו של אומן. נגר - חרש עץ. שגר - שלה. פטרתיה לאלתר - שלחתיה תיכף. כתובתה - כתב ההחיות שאדם נותן לאשתו בשעת נשואים. נחתם גזר דין - על בית-המקדש שיחרב.

תַּרְנֻגָּל וְתַרְנֻגְלֵת חֶרֶב הִרְהַמְלִיךְ —

גִּימָה הִי, כְּשִׁינָא חָתָן וְכֹלֶה, הוֹצִיאוּ לַפְּנִיָּהּ
רַנְגֵּלֶת, כְּלוֹמֵר, פָּרוּ וּרְבוּ כְּתַרְנֻגְלִים. פַּעַם אַחַת
שֶׁל רֹמִיִּים וְנָטְלוּ וְאֶת-הַתַּרְנֻגָּל וְהַתַּרְנֻגְלֵת מִלִּפְנֵי
לֹו עַל הָרֹמִיִּים וְהַכּוֹס. בָּאוּ וְאָמְרוּ לְקִיסָר: מָרְדּוֹ
יִם. עָלָה עֲלֵיהֶם הַמֶּלֶךְ. הָיָה בֵּין הַיְּהוּדִים אָדָם
רֹמִי, שֶׁהָיָה קוֹפֵץ מִלְּוֹהֲרֵג בְּרֹמִיִּים. נָטַל הַמֶּלֶךְ
עַל גְּבִי קַרְקַע. אָמַר: רְבוּנוֹ-שֶׁל-עוֹלָם! אִם נֹחַ
מִסְרִי, אִתִּי וּמִלְכוּתִי, בִּידּוֹ שֶׁל אָדָם אַחֵר. הִכְשִׁילוּ
רֹמִי וְאָמַר: „הֲלֹא-אַתָּה אֱלֹהִים וְנִחַתְנוּ וְלֹא-תִצָּא
נִבְכָּאוֹתֵינוּ”¹. נִכְנַס לְבֵית-הַכֶּסֶּס, בָּא דִּרְקוֹן וְשִׁמְשֵׁת
וְנִמְתָּ. אָמַר הַמֶּלֶךְ: הוֹאִיל וְנַעֲשֶׂה לִי גֵם — אֲנִיחֵם
הַנִּיחֵם וְהִלֵּךְ לוֹ. מִיָּד קָנְצוּ וְאָכְלוּ וְשָׁתוּ וְהִדְלִיקוּ
שִׁנְרָאָה חוֹתֵם הַטְּבַעַת בְּרַחוּק מִל. אָמַר הַמֶּלֶךְ:
שִׁחֲקִים בִּי הַיְּהוּדִים — חֲזֹר וּבֹא עֲלֵיהֶם. אָמַר ר' אֲסִי:
אֵלֶּךְ שׁוֹלְפֵי חֶרֶב נִכְנְסוּ לְהִרְהַמְלִיךְ, וְהִרְגוּ כָּהֵן
וְשִׁלְשָׁה לֵילֹוֹת, וּמִצָּד זֶה שִׁמְחָה וּמְחֹלוֹת — וְלֹא
בְּאֵלֹו.

לֵע אֲדָנִי וְלֹא חָמַל אֶת כָּל-נֶאֱוָת יַעֲקֹב”² — אָמַר ר'
וְשָׁשִׁים רְבֹוא עֲזֵרוֹת שֶׁהָיוּ לוֹ לִנְאִי הַמֶּלֶךְ בְּהַר
אַחַת וְאַחַת הָיוּ כָּהֵן יִצְחָקִי מִצְרִים. אָמַר עֲלָא: אֲנִי
נֹחַ מִקּוֹם וְאֶפְלוּ שָׁשִׁים רְבֹוא קָנִיט אֵינִי מִחֲזִיק.
יְחִיד לְר' חֲנִינָא: מִשְׁתָּרִים אֲתָם! אָמַר לוֹ ר' חֲנִינָא:
”י”³ נֶאֱמַר כָּהֵן, מִהֶ-אֲבִי זֶה אֵין עוֹרֵי מִחֲזִיק אֶת-
אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל, בְּזִמְנָן שִׁישְׁבִּין עֲלֵיהֶם — רִנְחָה, וּבְזִמְנָן
יִן עֲלֵיהֶם — גְּמוּדָה (גִּטִּין נו.).

ו: כְּשֶׁבִקֵּשׁ טַרְיָנוֹס לְהִרְגָּ אֶת-לִוְלִינֹס וּפְפֹוס אֲחִיו
אָמַר לָהֶם: אִם מַעֲמֹו שֶׁל חֲנִנְיָה מִיִּשְׂאֵל וְעוֹרִיָּה
אֱלֹהֵיכֶם וְיִצְאִיכֶם מִיָּדִי כְּדֶרֶךְ שֶׁהִצִּיל אֶת-חֲנִנְיָה
וְרִיָּה מִיָּד נְבוּכַדְנֶאצַּר. אָמְרוּ לוֹ: חֲנִנְיָה מִיִּשְׂאֵל
יִקְיָם גְּמוּרִים הִי, וְרֹאוּיִם הִי לַעֲשׂוֹת לָהֶם גֵּם,
יָמֶלֶךְ הֶגְוֵן הָיָה, וְרֹאוּי לַעֲשׂוֹת גֵּם עַל יָדוֹ —
הַדְּיוֹט הוּא וְאֵינֹו רֹאוּי לַעֲשׂוֹת גֵּם עַל יָדוֹ, וְאֵנֹו
יָהֵא לְמִקּוֹם, וְאִם אֵין אֲתָה הוֹרְגֵנוּ, הִרְבָּה הוֹרְגִים
קוֹם. הִרְבָּה דְּבִים יֵשׁ, הִרְבָּה אֲרִיּוֹת יֵשׁ, הִרְבָּה
שְׁפוֹנְעִים כְּנֹו וְהוֹרְגִים אוֹתָנוּ. וְלֹא מִסְרֵנוּ הַקְּדוֹשׁ-
יְבָרְכֵךְ, אֵלֹא שְׁעִתִּיד לְפָרַע דְּמֵנוּ מִיָּדֶךְ. אַף-עַל-פִּי-
יָד. אָמְרוּ: לֹא זֶוּ מִשֵּׁם עַד שֶׁבָּאָה דְּיוֹפְלִי מְרֹמִי
מִחֹו בְּגִזְרִים (תַּעֲנִי יח.).

ז טַרְיָנוֹס שְׁחִיק-עֲצָמוֹת יִלְדָּה אֲשֶׁתּוֹ בְּלִיל תַּשְׁעָה בָּאָב
וְהָיוּ הַיְּהוּדִים אֲבָלִים. וּמֵת הַמִּינֹוֹק בְּתַנְכָּה. אָמְרוּ אֵלֹו לֹאֵלֹו:
מִה־נַּעֲשֶׂה — נִדְלִיק אוֹ לֹא נִדְלִיק? אָמְרוּ: נִדְלִיק וְיָבֹוא עֲלֵינוּ
מִה־שִּׁבְכָאוּ. הִדְלִיקוּ. הִלְכוּ וְהִלְשִׁינוּ לִפְנֵי אֲשֶׁתּוֹ שֶׁל טַרְיָנוֹס,
אָמְרוּ: הַיְּהוּדִים הִלְלוּ — כְּשֶׁנִּזְלַד לָךְ בֶּן הָיוּ מִתְאַבְּלִים וְכִשְׁמַת
הַמִּינֹוֹק הִדְלִיקוּ גֵרוֹת. שְׁלַחָה וְכַתְבָּה לְבַעֲלָה: עַד שֶׁאַתָּה
כּוֹבֵשׁ בְּרַבְרִים — בָּא וְכּוֹבֵשׁ אֶת-הַיְּהוּדִים הִלְלוּ שֶׁמָּרְדּוּ בָךְ.
יָרַד לְסַפִּינָה וְשָׁעַר בַּעֲצָמוֹ שִׁיבְכָאוּ בַּעֲשָׂרָה יָמִים — וְהוֹלִיכוֹ
הָרוֹחַ וּבָא בְּחִמְשָׁה יָמִים. נִכְנַס וּלְבֵית-הַמִּדְרָשׁ וּמִצָּאָם שִׁישְׁבִּים
וְעוֹסְקִים בְּמִקְרָא זֶה: „יֵשׂא יְיָ עֲלֵיךְ גּוֹי מִרְחֹק... כְּאִשֵּׁר
יִדְּאָה הַנָּשָׂר”⁴. אָמַר לָהֶם: אֲנִי הוּא הַנָּשָׂר, שֶׁהִיטִי סִבּוֹר
לְבֹוא אֲצִלְכֶם בַּעֲשָׂרָה יָמִים וְהוֹלִיכֵנִי הָרוֹחַ בְּחִמְשָׁה. הַקִּיפּוֹם
לְגִיוֹנוֹתָיו וְהִרְגוּם. אָמַר לְנָשִׁים: הִשְׁמְעוּ לְגִיוֹנוֹתִי, וְאִם לֹא
אֲנִי עוֹשֶׂה לָכֵן כְּדֶרֶךְ שְׁעִשְׁתִּי לְבַעֲלִיכֶן. אָמְרוּ לוֹ: עֲשֵׂה
בְנָשִׁים כְּמוֹ שְׁעִשְׁתָּ בְּגִבְרִים. מִיָּד הַקִּיפּוֹן לְגִיוֹנוֹתָיו וְהִרְגוּן.
וְנִתְעַרְבוּ דְּמִים שֶׁל אֵלֹו בְּדָמִים שֶׁל אֵלֹו, וְהָיָה הָדָם בּוֹקַע
וְהוֹלֵךְ עַד שֶׁהִגִּיעוּ לְקַפְרִים הַנָּהָר. וְרוֹחַ הַקָּדֹשׁ צִנַּחַת וְאוֹמְרָת:
”עַל-אֵלֶּה אֲנִי בּוֹכִיָּה”⁵ (איכָר א; שֵׁם שׁ”ב; ירוּשָׁלַיִם, סוּכָה ה.).

ח „עַל יָתֵד שֶׁל מִרְכָּבָה חִרְבָּה בֵּיתֵר” —
נִזְהָגִים הָיוּ, כְּשֶׁנִּזְלַד תִּינוֹק שֶׁתָּלוּ אֹרֶז, תִּינוֹקֶת — שֶׁתָּלוּ
שָׁשָׁה. וּבִשְׁעַת נִשְׁוֹאִים הָיוּ קוֹצְצִים אֶת-הָאֵילָנוֹת וְעִשְׂאוֹם
חִפָּה. פַּעַם אַחַת עָבְרָה בֶּת-הַקִּיסָר וְנִשְׁבְּרָה יָתֵד בְּמִרְכָּבָתָה.
קָצְצוּ וְעָבְדִּיהָ אֹרֶז וְתַקְנוּהָ וְלִמְרָכָתָה. בָּאוּ וְהִיחִידִים וְנִכְלָלוּ
עֲלֵיהֶם וְהַכּוֹס. הִלְכוּ וְהִרְוִמִּים וְאָמְרוּ לְקִיסָר: מָרְדּוּ בָךְ
הַיְּהוּדִים. עָלָה עֲלֵיהֶם.

אָמַר ר' יוֹחָנָן: שְׁמַנִּים אֵלֶּךְ תּוֹקְעֵי קַרְנוֹת הָיוּ צָרִים
עַל בֵּיתֵר וְהָיָה שֵׁם בֶּן-כּוֹזִיבָא, וְהָיוּ לוֹ מֵאֲתִים אֵלֶּךְ מִקְטָעֵי
אַצְבָּע. שְׁלַחוּ לוֹ חֲכָמִים: עַד מָתִי אַתָּה עוֹשֶׂה אֶת-יִשְׂרָאֵל
בַּעֲלִי-מוֹמִים? אָמַר לָהֶם: וְהֵיכָן יִבְדְּקוּ? אָמְרוּ לוֹ: כָּל-מִי
שֶׁאֵינֹו רֹכֵב עַל סוּסוֹ וְעוֹקֵר אֹרֶז מִלְּכָנוֹן אֵל יָתֵב בְּאַסְטֵרִטָּא
שֶׁלָּךְ. וְהָיוּ לוֹ מֵאֲתִים אֵלֶּךְ כָּךְ וּמֵאֲתִים אֵלֶּךְ כָּךְ. וְהָיָה
אֲדָרְיָנוֹס שׁוֹלֵחַ עֲלֵיהֶם גִּיסוֹת וְהֵם יוֹצְאִים וְהוֹרְגִים בָּהֶם.
אָמְרוּ: אֵין תַּקְנָה לְדָבָר אֵלֹא אִם-כֵּן נִבְיָא אֶת-עֲטָרָתוֹ שֶׁל
אֲדָרְיָנוֹס וְנָתַן בְּרֹאשׁוֹ וְנַעֲשָׂנוּ מֶלֶךְ. פַּעַם אַחַת כְּשִׁינָא
לְמִלְחָמָה פָּגַע בָּהֶם זָקֵן אַחֵד, אָמַר לָהֶם: אֱלֹהֵיכֶם בְּסַעֲדָכֶם.
הִכְשִׁילֵם פִּיָּהֶם וְאָמְרוּ לוֹ: לֹא יִסְעַד וְלֹא יִסְכּוֹף, „הֲלֹא-אַתָּה
אֱלֹהִים וְנִחַתְנוּ וְלֹא-תִצָּא אֱלֹהִים בְּצָבָאוֹתֵינוּ”⁶. וּמָה הָיָה כָּחוֹ
שֶׁל בֶּן-כּוֹזִיבָא? הָיָה מְקַבֵּל אֲבָנֵי בְּלִסְטָרָא בְּאַחַת מֵאַרְבָּעוֹתָיו
וְזוֹרְקֵן וְהוֹרֵג בָּהֶן כְּפָה נִפְשׁוֹת.

י"ס ס"ה, י"ב. ² איכָה ז', כ'. ³ ירמִיָּה ז', יט. ⁴ דְּבָרִים כ"ח, מַע. ⁵ איכָה א', ע"ה. ⁶ תְּהִלִּים ס"ה, י"ב.

אלֹהִים וּגְו' — כְּלוֹמֵר, אֵין לָנוּ צוּרָךְ בַּעֲזֶרְתְּךָ, דִּרְקוֹן — נַחֲשׁ. כִּרְכַּשְׁתּוֹ — הַמַּעַי הַתַּחֲתוֹן שֶׁלּוֹ. מִצָּד זֶה — שֶׁל הָעִיר. וְלֹא יָדְעוּ וּכְו' — מִפְּנֵי
יָר וְרַחוּק-הַמִּקּוֹם. אֵין עוֹרֵר וּכְו' — לְאַחֵר הַפּוֹטוֹטָה עוֹר הַצְבִּי מִצְטַמֵּק וּמִתְכּוֹץ. רִנְחָה — רַחֲבָה. גְּמוּדָה — צִמּוּקָה וּמְכוּצָה. (ו) טַרְיָנוֹס — מֶלֶךְ רֹמִי
לִוְלִינֹס וּפְפֹוס — שְׁנֵי גְבוּרֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ. דְּיוֹפְלִי — זֹוג שְׁלִיחִים. בְּגִזְרִים — שֶׁל עֵץ. (ז) שְׁחִיק עֲצָמוֹת — לְשׁוֹן קִלְלָה הִיא לְרַשַׁע עֲרִיץ שְׁמַת:
חֲזִיו. בְּרַבְרִים — עֲמִים גְּבָרִים. (ח) נָטְעוּ — אֲבוֹת הִילָה. בֶּן כּוֹזִיבָא — הוּא בֶר כּוֹכְבָא, וּקְרָאוּ לוֹ בֶּן-כּוֹזִיבָא, מִלְשׁוֹן כּוֹב, עַל שֵׁם סוּפֹ; וְיִמָּ,
שֵׁם עִיר מוֹלֶדְתּוֹ „כּוֹזִיבָא”, וּכְנָתוֹ לִשְׁבַח „כֶּר-כּוֹכְבָא” עַל שֵׁם „דֶּרֶךְ כּוֹכֵב מִיעֻקֵּב”. מִקְטָעֵי אַצְבָּע — גְּבוּרִים שֶׁהִיָּה מִנְסָה אֶת כַּחַם עַל-יְדֵי
נִתְחִימָם. יִבְדְּקוּ — אִם בַּעֲלֵי גְבוּרָה הֵם. שֶׁאֵינֹו רֹכֵב וּכְו' — כְּלוֹמֵר, מִי שֶׁאֵינֹו עוֹקֵר אֹרֶז בִּשְׁעַת רִכְיָבָה. בְּאַסְטֵרִטָּא — בְּחִיל הַצְבָּא בְּמַחֲנֶה,
— אֵל יַעֲזוֹר (אֱלֹהִים) וְאֵל יִסְגֵּף וְיַעֲזֹר; כְּלוֹמֵר, אֵל יַתְעַרֵּב כָּלל בְּמַלְחַמְתּוֹ וְתוֹשִׁיעַ לָנוּ יְדוּנָה. אֲבָנֵי בְּלִסְטָרָא — אֲבָנֵי קֶלַע.

ה אותו ר' עקיבא היה אומר: "דרך כוכב מצלב" –
 מצלב, זהו מלך המשיח. אמר לו ר' יוחנן בן
 בא, יעלו עשבים בלחיה וידין בן-דוד אינו בא.
 שנים ומחצה הקיף אדריגוס קיסר על ביתר.
 אלעזר המודעי עסוק בשקו ובתעניתו, ובכל-
 ימה מתפלל ואומר: רבנו-של-עולם, אל תשב
 לבסוף נתן אדריגוס דעתו לחזור. בא כותי אחד
 אדוני, כל-זמן שתרנגלת זו מתגעגעת באפר אי-
 ה: אלא תמתן-לי, ואני אעשה לך שתכבשנה
 נכנס לביתר בשער העיר ומצאו לר' אלעזר
 ומתפלל. עשה את-עצמו כאלו לוחש באזנו, הלכו
 וזיבא: דורך ר' אלעזר מבקש למסר מדינה זו
 שלח והביאו אצלו אותו כותי. אמר לו: מה
 אלעזר ומה אמר לך? אמר לו הכותי: אם אמר
 המלך, ואם לא אמר לך – אתה תתרגני, מוטב
 עצמי ולא תפרסמו מסתורין של מלכות. היה
 בור בדעתו שבקש ר' אלעזר למסר את-המדינה.
 בא והביאו לר' אלעזר אצלו. אמר לו: מה אמר
 כותי? אמר לו: איני יודע מה-לחש לי באזני,
 בתפלה ולא שמעתי כלום, ומה אמרת לי?
 כלום. נתמלא בן-כזיבא כעס, בעט בו ברגלו
 והרגו. יצתה בת-קול ואמרה: "הוי רעי האליל
 חרב על-זרועו ועל-עין ימינו"²; אמרה לו:
 יורעם של ישראל וסמית את-עין ימינך, לפיכך:
 אותו האיש – יבוש תיבש ועין ימינו כהה
 עד גרמו העונות ונלכדה ביתר ונהרג בן-כזיבא.
 ראשו אצל אדריגוס. אמר: מי הרגו לזה?
 מי אחד: אני הרגתי. אמר לו: לך והביאהו
 והביאו, ומצאו נחש כרוך על צוארו. אמר
 לולא אלהים הרגו לזה מי היה יכול להרגו!
 שמנים אלה קרני מלחמה לכרך ביתר והיו
 אנשים נשים וטף, עד שיצא דמם מן הפתחים
 ומן התצורות, והיה הסוס שוקע בדם עד חטמו,
 מגלגל אבנים של ארבעים סאה, והולך בים
 יין. שמא תאמר שקרובה וביתר לים – רחוקה
 לים מיל, וכרם גדול היה לו לאדריגוס שמונה-
 ל שמונה-עשר מיל, כמן טבריא לצפורה, והקיפו
 ביתר במלא קומה ובפשוט ידים, וגזר עליהם
 עד שעמד מלך אחר וגזר עליהם וקברום.
 ר' אליעזר הגדול אומר: שני נחלים יש בבקעת
 מושף אילך ואחד מושף אילך, ושערו חקמים
 מים ואחד דם.

ר' כיה, יח. ² זכריה י"א, יח. ³ חיים ג', נע-ס. ⁴ הושע ז', יא.

שנו: שבע שנים בצרו אמות-העולם את-פרמיהן מדמם
 של ישראל בלא זבל.
 אמרו משום רבן שמעון בן-גמליאל: חמש מאות
 בתי-סופרים היו בכרך ביתר והקטן שבהם לא היה פחות
 מחמש מאות תינוקות של בית-רבן; והיו אומרים: אם יבואו
 השונאים עלינו, במכתובים הללו אנו יוצאים עליהם ומנקרים
 את-עיניהם. וכשגרמו העונות וגברו האויבים ולכדום – פרכום
 בספריהם והציתום באש.
 אמר ר' יוחנן: שלש מאות מחי תינוקות נמצאו על
 אבן אחת.

ר' אסי אומר: ארבעה קבין מח נמצאו על אבן אחת.
 (איכ"ר ב; ירוש' תענ' ד; גטין נז-נח; איכ"ר ב, הוצ' ש"ב).

ג. רשעת אדריגוס

יְהוּדִי אֶחָד עָבַר לִפְנֵי אֲדִרְיָנוֹס וְשָׂאל בְּשִׁלוּמוֹ. אָמַר
 לוֹ: מִי אַתָּה? אָמַר לוֹ: יְהוּדִי. אָמַר לוֹ: וְכִי יֵשׁ יְהוּדִי
 עוֹבֵר לִפְנֵי אֲדִרְיָנוֹס וְשׂוֹאֵל בְּשִׁלוּמוֹ? אָמַר: לָכוּ וְהִתִּיּוּ אֶת-
 רֵאשׁוֹ עָבַר יְהוּדִי אַחֵר, רָאָה מִה-שֶׁנַּעֲשֶׂה בְּרֵאשׁוֹן וְלֹא שָׂאל
 בְּשִׁלוּמוֹ. אָמַר לוֹ אֲדִרְיָנוֹס: מִי אַתָּה? אָמַר לוֹ: יְהוּדִי. אָמַר
 לוֹ: וְכִי יֵשׁ יְהוּדִי עוֹבֵר לִפְנֵי אֲדִרְיָנוֹס וְאִינוֹ שׂוֹאֵל בְּשִׁלוּמוֹ?
 אָמַר: לָכוּ וְהִתִּיּוּ אֶת-רֵאשׁוֹ! אָמְרוּ לוֹ סִנְקְלִיטוֹן שֶׁלוֹ: אֵין
 אָנוּ יוֹדְעִים מָה אֵלוֹ הַמַּעֲשִׂים שֶׁאַתָּה עוֹשֶׂה: מִי שֶׁשׂוֹאֵל
 בְּשִׁלוּמָךְ – נִהְרָג; מִי שֶׁאִינוֹ שׂוֹאֵל בְּשִׁלוּמָךְ – נִהְרָג! אָמַר
 לָהֶם: וְאַתֶּם רוֹצִים לִיעְצָנִי הַיָּאֵךְ אֲנִי צָרִיךְ לַהֲרֹג בְּשׁוֹנָאִי?
 וְרוֹחֵ-הַקֹּדֶשׁ צוֹחַת וְאוֹמֶרֶת: "רֵאִיתָ יְיָ עוֹתִיתִי... כָּל-
 נִקְמָתָם כָּל-מַחֲשַׁבְתָּם לִי"³ (איכ"ר ג).

אֲדִרְיָנוֹס שֶׁחִיק-עֲצָמוֹת הוֹשִׁיב שְׁלֹשׁ מִשְׁמֹרוֹת: אַחַת
 בַּחֲמַת וְאַחַת בַּכֶּפֶר לְקִטְיָא וְאַחַת בְּבֵית-לַחֵם יְהוּדָה. אָמַר:
 מִי שֶׁיִּכְרַח מִכָּאן יֵהָא נִצּוֹד כָּאן וּמִי שֶׁיִּכְרַח מִכָּאן יֵהָא
 נִצּוֹד כָּאן. הוֹצִיא כְּרוֹזִים וְהָיוּ מְכַרְזִים וְאוֹמְרִים: כָּל-מִקּוֹם
 שֶׁיְהוּדִי טָמוֹן שָׁם יֵצֵא וְהַמֶּלֶךְ יַעֲשֶׂה לוֹ טוֹבָה. אֵלּוֹ שֶׁהִבִּינוּ
 לֹא יָצְאוּ וְאֵלּוֹ שֶׁלֹּא הִבִּינוּ הָיוּ יוֹצְאִים וְנִצּוֹדִים. זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר:
 "וְהָיָה אֶפְרַיִם כִּיּוֹנָה פוֹתָה אֵין לָב, מִצָּרִים קְרָאוּ אֲשׁוּר הִלְכוּ"⁴.
 נִתְכַּנְּסוּ כֻלָּם לְבִקְעַת בֵּית-רִמּוֹן. אָמַר אֲדִרְיָנוֹס לְשֶׁר-צָבָא
 שֶׁלוֹ: עַד שֶׁאֲנִי אוֹכֵל קֶרֶן גִּלְסָקָא זֶה וַיֵּרֶךְ תִּרְנַגְלַת זֶה אֲבָקֶשׁ
 אֶחָד מֵהֶם עוֹמֵד עַל רִגְלִי וְלֹא אֶמְצָא. מִיד הִקְיפּוּם לְגִיוֹנוֹתָיו
 וְהִרְגוּם. וְהָיָה הַדָּם בּוֹקֵעַ וְהוֹלֵךְ עַד שֶׁהִגִּיעַ לְקַפְרִים הַנֶּהָר.
 אֵלּוֹ שֶׁנֶּשְׁתִּירוּ טְמוֹנִים וּבְמַעְרוֹת הָיוּ יוֹצְאִים בְּלִילָה
 וְהוֹלְכִים לְרִית מִתֵּיהֶם וּמִבֵּיائִים מֵהֶם וְאוֹכְלִים. בְּכָל-יוֹם הָיָה
 יוֹצֵא אֶחָד מֵהֶם וּמִבֵּיָא. פֶּעַם אַחַת יָצָא כְּחוּר אֶחָד מֵהֶם
 וּמְצָא אֶת-אֲבִיו הָרוּג. נָטְלוֹ וְטָמְנוֹ וְנָתַן עָלָיו סָפֶן. נִכְנַס

הכונה לר' אלעזר, מתגעגעת – מתגלגלת ומקרקרת; כלר' מתפלל הוא באפר ומתפלל, מכתורין – סודות, קרני מלחמה – ראשי גייסות
 מאספים אליהם אנשי הצבא, בבקעת ידים – שם מקום, מושך אילך – שוטף לצד זה, ואחד דם – מהרוגי ביתר, זבל – דומן שמדשנים בו
 בים – במקלות דקים שמראים בהם לתינוקות בספרים.

תינו – וחתכו בחרב, סנקליטון – שרי המועצה, (י) שהבינו כונתו של אדריגוס לגנוב דעתם של היהודים, שיצאו ויהרגם, קרן
 העוגת, פרוסה קטנה.